

THELEKESY IMRE.

1497—1560.

MÁSODIK KÖZLEMÉNY.

A tótországi hadjárat szerencsétlen kimenetele s a múltban szerzett más szomorú tapasztalatok után, Ferdinándnak igen kétes kilátásai lehettek arra nézve, hogy a folytonosan ígért és sürgetett, de a szükség idején soha meg nem érkező német birodalmi hadak jövetelében s a keresztény államok régóta tervezett szövetkezésének megvalósulásában továbbra is bizakodva, versenytársa és a török hatalom ellen egymagára diadalmasan harcolhasson.

Nem örömet hagyott fel csak rövid időre is azzal a törekvésével, hogy egyedül uralkodassék Magyarországon, de a viszonyok kényszerítő hatalma következtében végre is be kellett látnia s még ideje korán belátta, hogy naponként erősödő ellenségeivel megmérkőzni gyöngé és fegyverei dicsőségében többé nem bízhatik.

De jóllehet eszközeit gyakran, célját azonban sohasem változtatta, s akármit mondott és tett a mi azzal látszólag ellenkezett, a valóságban következetesen ragaszkodott föltett szándékához, s még egyszer annyi kudarcz sem lett volna képes őt attól eltántorítani és birt annyi belátással, hogy a több ízben kínálkozó pillanatnyi előnyökért a jövőndő fontosabb érdekeit kockára ne tegye.

Nem a nagy tettek véghezvitelére szükséges vas következtesség, de bizonyos makacs csökönyösség volt jellemében, mely néha a viszonyok hatalma fölé is kerekedett, és saját érdemén kívül, úgyszólván veletlenül is nagy szolgálatokat tett neki céljai keresztülvitelében. Kiválóbb uralkodói képességekkel egyáltalában nem volt fölruházva, de rendkívül szívós, kitartó s a türelemben

alig fölülmulható fejedelem volt; bár egyéniségeből más egyebek között a hősi lélek öntudatos bátorsága is hiányzott, de azért sohasem csüggedt, a legnehezebb körülmények között sem esett kétségbe s hol a hős régen elbukott vagy dicsőséges halált halt volna, ő mint a gladiator egyszer-kétszer földhöz veretve, lerázta magáról a szégyenítő port s újból kezdé a harcot, melyből ha nem is diadalmasan, de mindenesetre nyereséggel tért meg.

Midőn törekvései, hogy versenytársát a fegyver hatalmával buktassa meg, sikerteleneknek bizonyultak, elérkezettnek tartotta az időt arra, hogy kerülő útakon, nem oly gyorsan, de annál biztosabb eszközökkel okozza vesztét. Elvonta őt a török szövetségtől, rövid időre helyet szorított neki maga mellett a trónon, hogy a maga jövőjéért érdekeit annál sikeresebben megvédelmezhesse.

Szapolyay saját részéről már őszintén óhajtotta a békét. Megúnta a folytonos harcot, és — ezzel az elismeréssel tartozunk neki, sajnálta is pazarolni a honfivért. A béke megkötésében eddigelé Ferdinánd merev magatartása és túlkövetelőzése, részben pedig a töröktől való félelem akadályozta őt, örömet bocsátkozott tehát tárgyalásokba, ha azok eredménye számára királyi pálczát, a nemzetnek pedig nyugalmat biztosíthat. Nem volt annyira önzetlen, hogy az előbbiért az utóbbit föl ne áldozta volna, de talán épen azt hitte, hogy a Ferdinánddal való szövetkezés által mindkettőt elérheti s a pogányság fenyegető hatalmát együttesen sikerül megfékezniök.

Ferdinánd célzatai más természetűek voltak. A magyar vér nem lehetett becselebb előtte mint az idegen zsoldosoké, sőt ez utóbbival szemben még több kíméletre intette őt a naponként üresedő kincstár. Két ellensége közül az egyikről minden áron meg kellett szabadúlnia, a törökkel nem boldogult, tehát János királlyal szövetkezett s minden erejével a félhold ellen fordulhatott. Akár diadalra jut, akár meghíusul a közös vállalat, őt veszély sehonnan sem fenyegette: győzelem esetén versenytársával könnyű lesz elbánnia s miután eszközül használta őt céljaihoz, tetszése szerint eldobhatja ismét, ha nem lesz többé szüksége reá; ha ellenben a török, mint előre látható volt, kettőjüknel is hatalmasabb lesz, helyre áll ismét a status quo ante, János király bűnhődni fog hitszegéseért s ő bevárhatja Prágában vagy Bécsben míg az oz-

mán haragja lecsillapúl, s míg a német birodalomnak Magyarország fölmentését célzó nagy hadi vállalata a cselekvés stadiumába lép.

De még oly kilátásai is lehettek Ferdinándnak, hogy a Jánossal kötendő békeszövetség oklevele, egymagában is képes lesz előidézni a fényes portán versenytársa bukását, s hogy a hitszegő vasall megbüntetésének napja, az ő diadalának napja lesz. A következmények teljesen igazolják ezt a föltevést, mert tény, hogy Ferdinánd egy perczig sem habozott volna elárulni szövetségesét a portán, s hogy vádaskodásai daczára a dolog mégsem így történt, annak pusztán az az oka, mert János királynak ki-próbált hűségű tehetséges ügyvivői voltak a szultán környezetében, más részről pedig Károly császár is tisztességesebb fogalmakkal bírt e tekintetben mint Ferdinánd, s többször megakadályozta öcsését abban, hogy ez uralkodóhoz nem méltó, de különben saját részéről is nagy kockázattal járó árulását elkövesse.

Egyelőre azonban mindkét félnek érdekében állott a tárgyalásokat titokban tartani, s ezt a körülményt Ferdinánd nem kevés ügyességgel tudta fölhasználni a maga javára.

A horvát- és tótországi rendek ugyanis már elvesztették belé helyezett bizodalmaikat; vigasztalta ugyan Ferdinánd az anyyi pénz- s véráldozatok daczára teljesen védelem nélkül hagyott szlavoniai nemességet, hogy az eszéki vereséget nem annyira a török hatalmi túlsúlyának, mint inkább a királyi vezérek gondatlanságának kell tulajdonítani,¹⁾ de midőn a rendek a végső veszedelem kikerülését, országuk és fajuk megmaradását egyedül abban az esetben látták biztosítva, ha Ferdinánd János királylyal szövetkezik: a folyamatban lévő béketárgyalások daczára egy pillanatig sem késett azzal vádolni Szapolyayt, hogy az ország romlásának egyedül ő az oka, mert nem lehet semmi módon rávenni, hogy közös ellenségük, a török ellen vele szövetkezzék.²⁾

Ily módon Ferdinánd a titok leplét ravaszul saját önző céljaira használta fel, s míg egyfelől János királyt rágalmazta, másfelől soha be nem váltott ígéretek és nagyhangú fogadkozások által mindent elkövetett, hogy a rendeket lecsillapítsa, mert

¹⁾ Fraknói Vilmos: Magyar Országgyűlési Emlékek. II. 178.

²⁾ Fraknói Vilmos: Magyar Országgyűlési Emlékek. II. 177.

attól félt, hogy ha a béketárgyalások befejezése előtt Horvát- és Tótország nyíltan Szapolyaihoz pártol — mire nézve csakhamar ezután veszedelmes mozgalom indult meg az említett ország-részekben — versenytársa hatalma érzetében, ha nem is áll ugyan el a török ellen való szövetség eszméjétől, de bizonyára ő fogja dictálni a feltételeket s így messze látó terveit megghiúsítja; pedig Ferdinánd épen a békeszerződésben biztosított előnyök és a török ellen való együttes működésben kivívott hadi siker által remélte megerősíthetni magát Magyarország trónján.

Nem czéлом a nagyváradi békekötés előzményeivel s egyáltalában annak érdekes történetével ezen a helyen bővebben foglalkozni, elég az hozzá, hogy az 1538-ik év február 24-én aláírt szerződések értelmében Ferdinánd és Szapolyay egymást kölcsönösen legitímálták, véd- és dacz-szövetségre lépve ott a török ellen.

Igaz ugyan, hogy e békekötés háttérében ott lappang a szerződő felek kölcsönös rosszhiszemősége, s alig lehet föltenni, hogy akár Ferdinánd, akár Szapolyay annak maradandóságában őszintén bíztak volna, mégis esodálkozunk János királyon, hogy épen az eszéki kudarcz után, midőn versenytársa számot tévő haderővel nem rendelkezett, Horvát- és Tótország átpartolása csak idő kérdése volt, a török hatalma folytonosan növekedőben, maga pedig személye és vagyonára nézve teljes biztosságban vala s a további hadakozásnak minden kedvező esélye az ő részén állott, hogy ily körülmények között mondom, mikép fogadhatott el oly szerződést, mely saját vére s a benne diadalra jutott nemzeti párt törekvései ellenére a Habsburgok Magyarország felett való uralmának megszilárdulását idézhette elő s mely számára egyedül azt a hiú, látszólagos, sőt némi tekintetben lealázó előnyt biztosította, hogy minek utánna már Magyarország rendjei ünnepélyesen megválasztották és Szent-István koronája az Árpádok jogos örökébe avatta őt, Ferdinánd is törvényes királynak ismerte el.

Hogy Szapolyay békehajlamain kívül más körülmények is közbejátszottak a nagyváradi szerződés létrejötténél, illetőleg hogy annak elfogadása János király részéről sok be nem vallott, csupán gyanítható okokra vezethető vissza, mondanunk sem szükséges.

Nem lehet föltennünk, hogy Szapolyay tanácsosai s köztük a nagytehetségű Frater György váradi püspök ennyire háttérbe en-

gedték volna szoríttatni urok érdekeit, ha a békekötés maradandóságában bíztak volna, ellenben sok körülmény oda mutat, hogy János király — ki föláldozta Horvát- és Szlavonországot, föláldozta utódjai jogát a trónhoz, lemondott a török szövetségről s kitette magát a szultán bosszújának: — lelke mélyén azzal az utógondolattal írta alá a szerződést mint Ferdinánd, hogy lehetőleg hasznot húz belőle, de a vele járó köteleességek teljesítését a viszonyok alakulásától teszi függővé.

Hiányzott tehát a szerződő felek jóhiszemősége, hiányzott az erkölcsi alap a békekötésből. János király házasodni készült s mert Lengyelország királya csupán abban az esetben volt hajlandó hozzá adni leányát, ha Ferdinánd törvényes királynak ismeri őt el, a nagyravágó ember kész lett volna bármire is, hogy célját érhesse, s erre nézve alig lehetett volna kényelmesebb eszközt választani a békekötésnél az ő helyzetében.

Már ez a körülmény magában véve is sok mindent megmagyaráz, és Szapolyay magatartását a békekötés előtt és azután némileg következetessé teszi.

Mert lélektani képtelenség, hogy egy Szapolyayhoz hasonló ember, egy megkoronázott király, ki úgyszólván egész életét a trónért való küzdelemben töltötte el, s ki végre célját érve házasodni készül, hogy Magyarországon egy új virágzó nemzeti dynastiát alapítson: egy pillanatig is komolyan gondolkozott volna egy oly szerződés föntartására, mely életének legfőbb törekvését, egyedüli célját — melynek valósításáért a polgárháború vérengzéseinek dobta oda nemzetét, s megtagadva atyái hírét, szent hagyományait, szövetkezett a pogány ellenséggel — néhány szavával semmivé tette!

Természetes dolog azonban, hogy míg nagyobb fontosságú érdekei a békekötés föntartásával összeütközésbe nem jöttek, s míg reménye volt arra nézve, hogy a török támadása esetére teljes erejével segíteni fogja őt Ferdinánd, — hű szövetségesnek bizonyult s különben is tagadhatlan dolog, hogy a törököt lelkéből gyűlölven, örömeztobb választotta egy keresztény uralkodó szövetségét, és valódi lelkesedéssel látott a védelem szervezéséhez különösen Erdélyben, hol országgyűlést tartva, a nevezetesebb várak őrségét megerősítette, rendezte a nemesi fölkelést, bátorította, példájával

lelkésítette a vitézlő népet a közeli véres napokra, a mikor a magyar nemzetten kívül a többi keresztény hatalmak is meg fogják támadni a törököt és véget vetnek a félhold rettegett uralmának; de lennének bár egyedül, ő mint magyar király karddal kezében a seregek élére áll, és vagy visszaállítja a nemzet szabadságát, vagy dicső halált hal a csatateren stb.¹⁾

Mikor azonban látta, hogy minden igyekezete hiába való, mert Ferdinánd nem fukarkodik a fényes ígéretekben ha meg van szorúlva, de a kényszerítő szükség vagy a fenyegető veszély elmúltával, esze ágában sincs ígereit bevéltani, s mikor tapasztalta, hogy Ferdinándnak legfőbb célja az volt a szerződés által, hogy elvonja őt a töröktől s annak pártfogása helyett inkább bosszúját idézze föl ellene s mikor alkalmat nyílt meggyőződni arról, hogy a keresztény államok szövetkezése hiú dolog, melyben bízni nem lehet, Ferdinánd pedig bármikor kész adófizetője lenni a fényes portának, ha őt a szultán hitszegése miatt elűzné: mindezt látva és tapasztalva, mondom felhagyott a hadi készülétekkel, ellenben volt gondja arra, hogy a váradi békekötést megsejítő szultán haragját lecsillapítsa, s annak pártfogását maga és fia számára továbbra is megtarthassa.

A török közeledése pár évig folytonos rémületben tartotta Magyarországot. János királyt azonban őszintén kedvelték a fényes portán, és tanácsosainak főleg pedig a lángeszű államférfi Marti-nuzzinak mindannyiszor sikerült kiengesztelni a szultán haragját, valahányszor Ferdinánd követeinek árulkodása veszélyt hozhatott volna urára.

Tisztában lehettek azonban a honfiak azzal, hogy az ország nyugalma sem János királynak a portára küldött fényes ajándékai, sem Frater György ügyes politikája, legkevésbé pedig a nagyváradi békekötés biztosíthatja.

Szapolyaynak fia születvén, természetes dolog hogy a szövetségesek ismét versenytársakká lettek s bár a töröktől való félelem miatt óvakodtak fegyverhez nyúlni, de az összeütközés már csak idő kérdése volt a két párt között és János királynak 1540 július

¹⁾ Fraknoi Vilmos: Magyar Országgyűlési Emlékek. II. 143. skkl. (Erdélyi gyűlések 1537—1540.)

23-án közbe jött halála ismét vérbe, lángba borította Magyarországot.

Ismeretes dolog, hogy Szolimán pártfogásába vévén a Szapolyay-párt által királynak választott csecsemő János Zsigmondot, hadai rövid idő alatt előzönlötték az országot, azon szín alatt, hogy azt Ferdinándtól János fia részére visszafoglalja. Hasztalanul hivatkozott az a nagyváradai békekötésre, hasztalanul igyekezett adófizetés által megnyerni a szultánt, Izabella királyné párthívei a gyermeket akarták látni Szent-István trónján, a török pedig csak elősegítve hitte ez által s valóban úgy is volt, — Magyarország elfoglalását s a mindig gyűlölt Habsburgok elűzését célzó törekvéseit.

De a török ha félelmes ellenség, kétségtelenül veszedelmes barát is volt. 1541 augusztus 29-én az özvegy királynétól elvette Budavárát, melyet Martinuzzi és más János Zsigmond-párti urak Ferdinánd hadai ellen — a német párt, sőt az általa behálózott Izabella királyné cselszövései daczára is — oly hősileg védelmeztek.

Szolimán a vár elfoglalását azzal indokolja, hogy a csecsemő és az özvegy királyné nem lesznek képesek Budát Ferdinánd ellen megvédelmezni, addig tehát ő veszi hatalmába, ha azonban János Zsigmond felnő, Magyarországgal együtt ismét visszazállítja reá.¹⁾

Történetíróink egy része minden kigondolható módon gyalázza a törököt, Budának csalárd módon való elfoglalása miatt, s bár igen érthető természetes dolog, hogy a magyar ember elkeseredik ha a 150 esztendőös török ígára gondol, mely Buda elfoglalásától kezdve nehezedett súlyosan a nemzetre, mindamellet az az egyoldalú és szitkozódáshoz nagyon hasonlító ítélet, jobban illenek egy az őrséghez tartozó vitéz, mint a történetíró szájába.

A török ellenségünk volt és hatalmát minden rendelkezésére álló eszközzel terjesztette. Hogy egyik várat rommá löveti, másikat

¹⁾ Még azt sem lehetne bebizonyítani, hogy a szultán ezen ígérete rosszhiszemű volt, mert a török, valószínűleg megállja hitét, ha látja, hogy a magyarok szakítva a Habsburg-házzal, János király fia mellett tömörülnek. De esztelenség lett volna tőle visszaadni Budát, mikor János király a váradai szerződésben, halála esetére Erdélyt is Ferdinándnak engedte át, és a szultánnak így is nagy erőfeszítésbe került megakadályozni az ország egyesítését, melynek valósítása további hódításainak útját állotta volna.

csellel, fondorlattal veszi be, ez tulajdonképen keveset változtat a dolgon. Hogy Budánál a segítségül jövő barát és gyámapa nemes álarczát öltötte fel, s így üzte világgá a csecsemőt és özvegyet, bizony a mi fogalmaink szerint nem volt szép Szolimántól, de hát abban meg neki volt igaza, hogy máskülönbén Budát elfoglalja Ferdinánd, ha nem is a fegyver hatalmával, de árulással, a mi az eredményt tekintve, teljesen egyre megy. Áruló pedig okvetetlenül akadt volna, talán a német polgárok közül, valószínűbb hogy Izabella, de még az is föltehető, hogy maga Martinuzzi személyében, a kivel sohasem lehettek tisztában kortársai s a kinek soha meg nem értett törekvései és jelleme inkább gyanút mint bizalmat keltettek nem csak a török, de még saját felekezeténél is.

Igen rossz hadvezér lett volna Szolimán, ha Buda elfoglalását elmulasztja, és föl kell tennünk róla, hogy e fontos erősséget minden áron hatalmába kerítette volna. Természetesen reá nézve kényelmesebb volt véráldozat nélkül jutni annak birtokába, de szükség esetén azt sem kímélte volna, a mi különben, míg Buda az Izabellapártiak hatalmában volt, alig képzelhető el s az egykorú memoir- és történetírók minden siralma daczára azt hisszük, hogy ha az erősséget Szolimán a János Zsigmondnak nyújtandó pártfogás fejében jutalmul követeli, a kormánytanács bizonyára átengedi azt neki annál is inkább, mert Ferdinánd előbb-utóbb elfoglalta volna azt, s ily kedvezőtlen kilátásokkal szemben tehát, nem lett volna tanácsos a szultán barátságát kockáztatni.

De ne feledjük azt sem, hogy a török meghódított földnek tartá hazánkat, s mind Szapolyayt mind János Zsigmondot rabszolgájának tekintette, a kiket pusztán kegyelemből ültetett be saját jogos tulajdonába, ily fölfogás mellett nem csodálkozhatunk tehát, hogy Budához is jogot formált s legföljebb annak álnok módon való érvényesítése ellen lehet kifogást emelni, de hasonló eljárás mindenütt jellemzi a törököt és Buda elfoglalásának ténye inkább következményeiben vált oly nagy horderejűvé.

Nem sokkal ezután Ferdinánd és Izabella kibékültek, a nagyváradi békekötés alapján. Hogy Budának török kézbe jutása mennyire befolyásolta János Zsigmond pártjának elhatározását, tulajdonképen kimutatni nem lehet, s bár történetíróink széltére hangoztatják, hogy Buda eleste minden pártérdeket háttérbe szorított,

az események vizsgálata meggyőz bennünket a felől, hogy a kibékülés más tényezők hatása alatt jött létre, az eddigivel sok tekintetben ellenkező politikai irány- és célzatok működtek közre, miknek személyesítője Martinuzzi György volt.

Az 1543-ik év tavaszán a török ismét haddal támadta meg Magyarországot, s Valpót, Siklóst, Péceset elfoglalván, július 22-én Budára érkezett s míg rabló csapatjai, a körülbelül 80,000 tatár, Veszprémben, Győrben és a szomszédos vármegyékben fosztogattak, maga a fősereggel Esztergom vívására indult.¹⁾

Mint hogy Esztergom védelmében Thelekessy Imre is részt vett, szükségesnek látjuk az ostrom és megadás történetével kissé bővebben foglalkozni.

Esztergom már természetes helyzeténél fogva is a legjobban megerősített, és sikeresen védelmezhető erősségek egyike volt a dunai vonal mentén. Maga a vár középmagasságú hegyen emelkedett a Duna jobb partján, falai szilárdak valának, és előre láthatólag hosszú ideig daczolhattak a XVI. század sok tekintetben kezdetleges ostromló szereivel. Az ostromot különben már az a körülmény is rendkívül megnehezítette, hogy a védelem nem szorítkozott pusztán a várfalak s az ezt övedző sánczok és földhányásokra, hanem mint az egykorú történetíró megjegyzi, — s a mit különben a helyi viszonyok ismerete s a vár romjainak vizsgálata folytán ma is constatalni lehet — négyyszeresen is védelmezhető volt.²⁾

A várral szemben ugyanis a Szent-Tamás hegyi erőd, a vár-hegy tövében a vizivárosi torony, maga a jól megerősített város, s az alatta elfolyó Duna, külön-külön kitünő védelmi tárgyakul szolgáltak, s nem csak megosztották, de egyenként kemény próbára is tették az ostromló tábor erejét.

Tapasztalta ezt a török már az 1532-ik év folyamán is, midőn előbb János király, később Gritti vezérlete alatt, a legnagyobb erőfeszítés daczára jelentékeny veszteség mellett kudarczczal távozott

¹⁾ Mikor vette kezdetét Esztergom ostroma, szorosabban meg nem határozhatjuk. Tény azonban, hogy a szultán még Budán időzött, midőn hadai már körülrögzötték a várat, de a tulajdonképeni ostrom csak megérkezésével, minden valószínűség szerint, augusztus első napjaiban, kezdődött el.

²⁾ Istvánffy XV.

Esztergom alól, pedig annak őrsége, igaz ugyan hogy vitéz, jól fegyelmezett, de mindössze is 1000 főnyi spanyol katonából állott.¹⁾

De mi volt ez az ostrom a jelenlegihez képest, midőn Szolimán egész táborával megszállotta a várat, roppant hajóhada elzárta a Dunát s a 15—20,000 főre menő tatárság pedig rendszeresen pusztította a környéket, hogy utolsó esetben kiéheztetés által bírja feladásra az őrséget.

Tudvalévő dolog, hogy a török hadviselésnek ez a legjellemzőbb tulajdonsága. A sáska és jégeső együtt véve sem lett volna képes jobban elpusztítani egy-egy vidéket, mint a keresztül vonuló török tábor, mely mérföldekre fölétgett, kirabolt minden emberlakta hajlékot, úgy hogy a föld népe seregestől hagyta el tűzhelyét, hogy a rabláncztól vagy az éhhaláltól meneküljön; a körülzárt várak őrségei pedig, ha csak a parancsnok Zrínyi Miklós hős lelkével nem bírt, kénytelenek voltak megadni magukat, mert segítség nagy ritkán érkezett, és többnyire már későn.

E barbár, kissé hosszadalmas, de annál biztosabban célhoz vezető eszközt azonban Esztergom ellenében sikerrel nem alkalmazhatta Szolimán, először mert az őrség már el volt készülve a támadásra, s mielőtt a tatárok elpusztították volna a környéket, bőségesen összegyűjtötte az élelmi szereket, másodsor és legfőképen azért, mert hosszú időt nem tölthetett Esztergom alatt, s ha az őrség még néhány napig is tartja magát, valószínűleg felhagy a vár ostromával.

Igen kedvező volt a védelemre nézve már az a körülmény is, hogy Szolimán a vár ostromát kezdettől fogva hibásan intézte. A helyett ugyanis, hogy minden erejével szárazon és vizen egyszerre nyomult volna Esztergom alá, megvonván ott a szoros ostromzárát, előbb Ahmet beglerbéget küldé az európai lovassággal a vár megszállására, ki a helyi viszonyok ismerete nélkül, egy pár fontosabbnak látszó positiót elfoglalt ugyan, de az őrséget nem volt képes megakadályozni abban, hogy érintkezésbe ne tegye magát a Komárom körül táborozó királyi hadakkal s hogy az élelmi szerek beszerzéséről az utolsó pillanatig ne gondoskodhassék.

Így történt, hogy mielőtt Szolimán a fősereggel megérkezett

¹⁾ Istvánffy XI.

volna, a teljesen szabadon hagyott Dunán az őrség 600 főnyi segítséget kapott a komáromi táborból, a szárazon pedig Horváth Bertalan, az esztergomi érsek hadnagya, minden veszedelem nélkül 200 ökröt s más élelmi szereket szállított a várba.

Az ekkép nyert segédcapatokkal a védő sereg száma meghaladta a 2000-et, éhségtől nem lehetett tartani, lőpor, ágyú és golyó nagy bőségben voltak itt felhalmozva, úgy hogy a parancsnokok egész bátorsággal nézhettek az ostrom elébe.

Úgy látszik azonban, hogy a valódi katonához illendő öntudatos nemes bátorság helyét a parancsnokokban elbizakodott üres dicsekvés, spanyol önhitt fölfuvalkodás, és olasz gyorsan lobbanó, gyorsan kialvó szalmaláng pótolta. Lascano Márton és Salamanca Ferencz kapitányok szélére telt torokkal dicsekedtek, hogy vadászebeket, sólymot és sast küldenek az ellenségnek, hogy az ostrom tartama alatt meg ne únják magokat.¹⁾

Olasz és spanyolokon kívül még németek voltak a várban, mindannyian zsoldosok, kiket a hazaszeretet csodákat művelő érzése nem lelkesített, pénzért harczoltak ma itt s holnap talán a világ ellenkező részében, a mint a körülmények hozták magukkal. Foglalkozásuk, kenyérkeresetük a kardforgatás, éltető elemük a harc volt, egyedül a zsoldért lelkesedtek, s a hadi zsákmányt többre becsülték a lovagi tisztességnél; senki sem múlhatta őket felül a dicsekvésben, míg távol volt az ellenség, de a kislelkűségnek gyalázatos példáját adták igen gyakran, ha személyük veszélyben forgott.

Történetíróinknál nem találom nyomát annak, hogy az őrséghez magyarok is tartoztak volna, minthogy azonban Thelekessy Imréről teljes bizonyossággal tudjuk, hogy Esztergom védelmében részt vett, alig tehetjük föl, hogy ő lett volna az egyedüli magyar a várőrségben, sőt valószínű, hogy midőn Pál esztergomi érsek kapitánya az említett Horváth Bertalan bíradására a Komáromban táborozó Ungnád, Tournier és Diskau Ottó vezérek Esztergomba segítséget küldöttek, a 600 főnyi csapatban valószínűleg magyar

¹⁾ Istvánffy XV. Szalay id. 256. Lascano honfűsített magyar volt, érdeme úgyszólván semmi, de összeköttetései igen előkelők; ennek köszönheti, hogy a vár feladása után a hadi törvényszék halálra nem ítélte.

lovások is lehettek, a kikre ott valóban nagy szükség is volt, mert a spanyol, olasz és német őrség kivétel nélkül gyalogokból állott.¹⁾

Az ostrom kezdetén a várbeliek tagadhatlanul vitézül viseltek magukat. Előbb mintsem Szolimán a fősereggel és rabló tatárjaival megérkezett volna, az őrség egy kedvező pillanatban kirozott a várból, s az igen közel fekvő török tábornok fölterve, sokat megölt, sokat megszalasztott az ellenségben. Az elesettek között volt a próféta törzséből származó Omer bég is, kit a csata hevében zöld turbánjáról ismertek meg s el lehet képzelni, mily vadászatot tartottak a drága zsákmányra, ki mindazonáltal csak halva került a győzők kezébe.²⁾

Szolimán, hogy a vár megszállásakor elkövetett mulasztást s az ebből származó károkat némileg helyre üsse, mindjárt az ostrom kezdetén cselhez folyamodott, mely kedvező siker esetén, igen megkönnyítette volna feladatát.

Míg ugyanis követei — három, az olasz, spanyol és német nyelveket beszélő renegát — Esztergom parancsnokaival értekeztek a vár feladását követelve s ellenkező esetben kardélre való hányással fenyegetvén az őrséget, a célzatosan hosszúra nyújtott tárgyalások alatt, ágyúit és egyéb ostromszerszámát a közeli Szent-Márton hegyére vonatta, hogy eképen a mitsem gyanító várbelieket meglepve, egy kevésbé védett ponton a falakat meghágyja.

Azonban csúfos kudarcot vallott, mert a várbeliek idejekorán megsejtvén alattomos szándékát, gyanútlanúságot színleltek, de a közben ágyúik nagy részét hasonló óvatossággal ők is a falakra vonták, s mielőtt Szolimán ostromló szereit fölállításával elkészült, s a támadáshoz hozzákezdhetett volna, jól védett posztójukból egész váratlanul nagy tüzeléshez fogtak és a rohamra készülő janicsárokat, a tűzérseget ágyúikkal együtt teljesen tönkre tették.

De Szolimánt legkevésbé sem rettentette vissza az első kísérlet sikertelen volta. Az ostromot naponkint megújította s míg a török tábor egy része Esztergom külvárosai felől támadva, itt a védelem hanyagsága miatt kellőleg meg nem erősített falakat törté, más része a vár alatt közel a partokhoz fekvő Dunaszigetről

¹⁾ Istvánffy XV.

²⁾ U. o.

mozsárágyúkkal lövette a vizivárosi bástyatornyot, úgy hogy annak bomladozni kezdő falain a janicsárok a támadott réseket már-már megbágták.

Az ostromlott vár parancsnokai pedig a helyett, hogy minden erejüket az ekkép megtámadott és komolyan fenyegetett pontok védelmére s a megrongált falak kijavítására fordították volna, bátorságukat veszítve az esztergomi polgároktól rablott kincseikkel együtt lassanként a belső várba vonultak, nyomukban a törökökkel, kik a külső védműveket aláaknázva, a falakat szakadatlanul lövették, úgy hogy az őrség tehetetlen rémülésében már-már megadásról gondolkodott.

A belső vár ostrománál azonban kétségbeesett harc fejlődött ki. Az őrség, mely eddigelé a még jobbára épségben álló, s az ellenség erejével kellő védelem mellett könnyen daczolható falakon keresztül gyávaságból-e vagy menthetetlen könnyelműségből csaknem testéhez engedé férközni a törököt, a döntő pillanatban hallatlan erőfeszítéssel két egymásután megújuló rohamot vert vissza, nagy kődarabokat hengergetve, szurokból és lőporból készített tüzes szerszámokat szórva az ellenségre, mely — miután az utolsó hét óra hosszat szakadatlanul tartó roham is vissza lőn verve, kénytelen volt egy időre felhagyni az ostrommal.¹⁾

Erre az őrség fölbátorodva az alig remélt győzelmen, kirontott az ostromlott várból s a rendetlenül visszavonuló török táborra vetvén magát, azt hirtelen támadásával zavarba hozva, megfordította s üzőbe vette, úgy hogy csak nagy nehezen voltak képesek hajóikra menekülni és gyors egyesülésökkel a tábor teljes szétszórását megakadályozni.

Az esztergomiak azonban a Dunán állomásozó hajók közül is elsúlyesztettek tizenhármát, s Istvánffy az őrség 200 halottja ellenében az ellenség veszteségét a sebesülteken kívül 3000 emberre teszi. Az arányokat és a kirohanásban résztvevő maroknyi csapatot tekintve, kétségtelenül túlzott a szám, de hogy a győzelem jelentékeny volt, azt a török kudarcza felől országszerte szállongó és Ferdinándhoz Prágában is csakhamar eljutó hírek, nagyon valószínűvé teszik.

¹⁾ Istvánffy XV. Ferdinánd levele Martinuzzihoz. Tört. Tár. 1879. évf. 328. lap.

Ismerve hasonló esetekben a könnyű lovasság közreműködésének döntő fontosságát, föl sem lehet tennünk, hogy e gyors s az ellenség rengeteg táborát épen villámszerű bevágásával megzavaró vakmerő támadást, Esztergomnak idegen s a hadakozásnak egészen más módjához szokott gyalog őrsége intézhette volna. Magyar huszárság kellett oda, Thelekessyhez hasonló, merész jó lovasok, a kik ifjúságotól kezdve gyakorolták magukat s úgyszólván naponként részt vettek ily bravourokban, nem spanyol és olasz zsoldosok, kik eddigelé még törököt sem láttak s a védelemnél tanúsított maguktartásából ítélve, ily kétségtelenül sok kockázatattal járó dicsőségért nem is igen rajonghattak!

Ezen, hadászatilag azt hiszem teljesen méltányolható okon kívül, más körülmények is nagyon valószínűvé teszik, hogy Esztergom védelmének egyetlen dicsősége is magyar fegyvereknek köszönhető.

Tény ugyanis, hogy Thelekessy Imre Esztergom vívásakor igen kitűntette magát, s magasztaló szavakban dicséri őt Ferdinánd, hogy kevesed magával megszalasztván az ellenség sokaságát, nagy öldöklést és vérontást vitt véghez közöttük.¹⁾ Minthogy pedig történeti emlékeinkben nincs nyoma annak, hogy Szolimán táborát Esztergom ostroma alatt a királyi hadak, avagy csupán egy merész lovasesapat — mint Kőszeg vívásakor Pekry huszárjai — egyáltalában háborgatták volna, sőt a Mosony és Komárom körül fekvő német birodalmi hadak, Esztergomot sorsára hagyván, egyedül az osztrák szélek s közvetve Bécs védelméről gondoskodtak, Thelekessy, Ferdinánd által bizonyított vitézségét, szükségképen csak az esztergomi őrségnek most leírt vagy már előbb említett kirohanása alatt tanúsíthatta. — És a mennyiben az őrségnek az ostrom kezdetén történt első kirohanása kisebb jelentőségű hadi tény volt, aligha csalódom, midőn a könnyű lovasság közreműködését, az utolsó és eredményére nézve sokkal fontosabb kirohanásnál látom inkább érvényesülni. Kétségtelenül ennek a hőse volt Thelekessy Imre is s csak itt nyilhatott valóban alkalma ármális levelében megörökített és jeles csapatvezetőhöz méltó vitézsége bebizonyítására.

De bármily kevesed magával rontott is az ellenség soraira,

¹⁾ Hadtörténelmi Közlemények, 1889. évf. 1. Okmánytár.

föl kell tennünk, hogy vitéz bajtársai huszárok voltak; mit keresett volna különben Thelekessy egyes egyedül Esztergomban? hogy vállalkozhatott volna minden bátorsága mellett is ily merész tette, mely mind a mellett is kellő óvatosságot s nagy gyakorlatot igényel, ha csak nem kipróbált huszáraival?

Esztergom parancsnokai azonban nem voltak képesek e szerencsés fordulatot hasznukra fordítani, s a helyett hogy az ellen-ségen nyert győzelem után a további sikeres védelmet szervezték, a megrongált de még bármily erős és hosszú ostromot megálló falakat kijavították volna, a szultán haragjával rémitgették az őrséget, rablott kincseik megmentését is előbbvalónak tartották a hadi becsület és tisztesség törvényeinél.

Ferdinánd Prágából 1543 augusztus 12-én írott levelében tudósítja Martinuzzi Györgyöt, ki minden eshetőséggel számot vetvén, megfizette ugyan a szultánnak János Zsigmond nevében a szokott évi adót, titkon azonban már Ferdinánd, illetőleg az ország egyesítése mellett működött, hogy az esztergomi őrség hősieien feltartóztatván a töröknek egy hét óra hosszát tartó rohamát, reményli, hogy Isten kegyelméből megszegyeníthetik a kereszténység örökös ellenségét.¹⁾ Ekkor azonban Esztergom kulcsai már Szolimán kezében voltak, mert 1543 augusztus 10-én a parancsnokok feladták, az őrség gyalázatosan elárulta azt.

Egy Massa János nevű olasz zászlótartó ugyanis harmadmagával titkon a törökhöz szökött, és a parancsnok engedelme nélkül alkudozni kezdett a vár föladása felől, ha Szolimán javaikkal együtt szabad elmenetelt biztosított az őrség számára. A parancsnokok, Lascano és Salamanca, a helyett hogy példásan megbüntették volna a török követek kíséretében visszatérő árulókat, rövid és csak látszólagos ellenkezés után — állítólag az olaszok lázadásától tartván — elfogadták a föltételeket, s erre a janicsárok kése-delem nélkül megszállván a kapukat és falakat, az őrségtől a fegyverek átadását követelték.

De nem ez volt az egyetlen és legnagyobb gyalázat, mely a kötelességükről megfeledkezett katonákat s az árulókkal valószínűleg titkon egyetértő parancsnokokat érte.

¹⁾ Történelmi Tár 1879. évf., 328. l.

Fegyvereik elszedése után még egy álló napig szegényszemre étlen-szomjan Esztergomban tartatott az őrség s a rablott kincseiktől megfosztott s félmeztelenre vetköztetett katonákat bottal kényszerítették a már feloszlásnak induló büzhödtt török hullák eltakarítására, a sánczok kitisztítását s egyéb lealázó munkát végeztetvén velök.

Végre Szolimán elbocsátván őket, a kiéheztetett, mezítlábos, inkább söpredékhez mint kardforgató vitézekhez hasonlító s a győzők gúnyja és megvetésének kiszolgáltatott tömeg, Esztergomban hajókra, Zsitváról pedig szekerekre rakatva Pozsonyba szállítottat, árulásuknak ekkép méltó jutalmát vévén.)

Egyáltalában nincs ugyan bizonyítékunk arra nézve, hogy az Esztergomban lévő magyarok is ne osztoztak volna az őrség közös sorsában, mindamellett szeretnők s talán némileg jogunk is van hinni, hogy a török, ki meg tudta becsülni a jó vitézséget, s mint számtalan példa igazolja, a magyarokat soha sem nézte úgy le, mint Ferdinándnak, különösen pedig a Szolimán által módfelett gyűlölt Károly császárnak mindenfelől összetoborzott idegen zsoldosait, — ez alkalommal is kíméletet tanúsított nemzetünk iránt. De a magyarság különben is lovasokból állván, könnyű szerrel menekülhetett, köztök vagy éppen élükön Thelekessyvel, a kinek talán egyes egyedül nem volt oka szégyenleni, hogy Esztergom őrségéhez tartozott, mert jó kardjával ott is dicsőséget tudott szerezni magának.

Esztergom eleste után, melynek hűtlen kapitányai a megérdemlett halálbüntetés helyett rövid ideig tartó fogság után szabadon bocsáttattak, Tata parancsnoka, az olasz Tasso Hannibál, rémültében az ellenállást meg sem kísértve, nyakra-főre hódolt Szolimánnak, a miért aztán Komáromban fejét is vették²⁾ s most Szekes-Fehérvárra került a sor, mely azonban kemény munkát adott a töröknek, mert az őrség vitézül védte magát és csak a kapitány, Varkócs György, hős halála s a kétségbe esett városi polgárok kényszerítésére adta föl a várat, bár az 500 főre olvadt őrség még

¹⁾ Istvánffy id. m.

²⁾ U. o. Szalay id. m. IV. 257.

akkor is kész lett volna Szolimán 40,000 embere ellenében a végsőkig küzdeni.¹⁾

Szolimán 1543-iki hadjárata Székes-Fehérvár elfoglalásával véget ért. Így Magyarország három legnevezetesebb históriai emlékü városa, melyre mint letűnt régi dicsőségének s egykori nagyságának tanújára, annyi kegyelettel nézett a nemzet — Buda, Esztergom, Fehérvár, török kézre jutott. Megkísérlette ugyan Ferdinánd, ki Szolimán hódításai, főleg Fehérvár ostroma alatt Bécsért remegve, tekintélyes hadseregével tétlenül vesztegelt Pozsonynál s az osztrák széleken, hogy Frater György segítségével, ki nehéz helyzetében míg egyfelől a törököt volt kénytelen ellátni élelmi szerrekl, másfelől Ferdinándot igyekezett biztosítani hűségéről, — hogy az elvesztett várakat a szultán kitakarodása után visszafoglalhassa, — de már ekkor minden késő volt.

A birodalmi, főleg pedig a Ferdinánddal különben is elégedetlen cseh és morva hadakat semmi se lett volna képes megakadályozni abban, hogy Szolimán eltávozásának hírére, késedelem nélkül hazájukba vissza ne térjenek. Példájokat követték a többiek, úgy hogy a nagy lelkesedéssel hadba szállott magyar nemesség méltó elkeseredésére rövid idő alatt az egész sereg felbomlott, s a német birodalomnak oly jogosúlt fényes reményekkel kezdődött hadi vállalata véget ért a nélkül, hogy belőle hazánknak vagy általában a kereszténységnek legcsekélyebb haszna is származott volna.

A török várak, őrségei pedig fölhasználván a kedvező alkalmat, folytonosan terjesztették hatalmukat, s az 1544-ik év tavaszán a Dunán túl fekvő vármegyék tekintélyes részét behódították. Elesett egymás után Visegrád, Nógrád, Hatvan, Simontornya, Döbrököz, úgy hogy a török alig talált valamerre ellentállást, csak egy néhány vitéz kapitány, mint Nyáry Ferencz, Rátkay Pál és Thury György, a horvát széleken pedig a már előkelő hírnévnek örvendő Zrínyi Miklós bán tartóztatta föl őket, egyszer-mászor fényes győzelmet nyerve rabló csapataikon.²⁾

Akkor sem fordultak jobbra a viszonyok, midőn a sokfelől

¹⁾ Istvánffy id. h. Szalay id. m. 257.

²⁾ U. o. és Salamon Ferencz: Az első Zrínyiek.

zaklatott Ferdinándnak hosszas könyörgés után 1547 június 19-én sikerült végre öt esztendőre szóló békességet kötni a szultánnal, 30,000 aranyat fizetvén érte minden esztendőben.¹⁾

Mindenki tudja, hogy a fényes portával kötött efféle szerződések, csak az egyik, a békességet megvásároló félre nézve bírtak kötelező erővel, mindazonáltal ennek sem békét sem fegyverszünetet nem biztosítottak. Igaz ugyan, hogy ez alatt az idő alatt maga a szultán vagy a nagyvezér derék hadjáratot nem indított s a magyarországi szandsákoknak meg volt tiltva, hogy erősségeket ostromoljanak, de már azért hiába emeltek panaszt, ha a basák és bégek behódoltatták a várak közelében fekvő helységeket, adóval és más elviselhetetlen terhekkel sanyargatván a föld népét s összemérvén szablyáikat a szomszédos erősségek vitézeivel, felégették, elpusztították mértföldekre a vidéket, megrablották a városi polgárt s minden tőlök kitelhető módon zsarnokoskodtak hazánkban.

De mikor a mi vitézeink is bosszúra gerjedve, egyszer-másszor véres megtorlást szereztek magoknak a rabló szomszédon, vagy a feldühödött nép agyon vert itt-ott egy-egy zsákmányért kóborló török csapatot, már egymást érték a fenyegető levelek és üzenetek a várkapitányokhoz, hogy féken tartsák vitézeiket, különben megszegettnek tekintik a békét s a győzhetetlen török császár haragja siralom völgyévé változtatja az országot! És lön romlás, pusztulás abban a faluban, hol egy-egy hitvány pribéket rablás-közben agyonverték. Ha csak a bírák fejét ütöttek volna le, még hagyján, de fölperzselték ilyenkor az egész helységet, korra és nemre való tekintet nélkül leöldösvén vagy rabságba hurczolván a lakosságot.

Történeti emlékeink tele vannak hasonló eseményekkel, főleg a hódoltság terjedésével, mikor a török-magyar érintkezések mint már említettem is, egészen más természetűekké váltak mint eredetileg voltak, s az évszázados viszony engesztelhetetlen gyűlöletet hozott létre közöttük, mely a magyar részéről egész a jelen századig tartott s csak a legújabb kor eseményei változtatták át azt őszinte rokonszenvvé.

Történetünk idejében azonban a béke és fegyverszünet alatt

¹⁾ Szalay id. m. 270. l.

folyó csatározások még napirenden voltak, és reánk nézve kevesebb veszélylyel jártak. Fenyegetőzött ugyan a török egy-egy érzékenyebb vereség után, de utóvégre is neki több haszna volt a jól megfizetett fegyverszűnet föntartásában, mikor hatalmát épen ezen idő alatt könnyű eszközökkel, csekély áldozattal terjeszthette. Ezért tehát a szandsákok is sokat elnéztek a magyar vitézeknek, örömet eltitkolták a magok népének rablásközben szenvedett kudarczát, jó alkalomra várván, hogy a kölcsönt kamatostúl adhassák vissza.

Alig volt a magyarországi szandsákok között nagyobb rabló, tagadhatatlanul jobb vitéz — mint a perzsa származású Veli aga, Székes-Fejérvár, később Fülek és más erősségek parancsnoka, kinek nevével igen gyakran találkozunk amaz idők történetében.

Ez a Veli aga, némely íróinknál később *Velizsán bég*¹⁾ 1549-ben az esztergomi és budai őrséggel egyesülten szokása szerint ismét rabló hadjáratra indult, s míg a körülbelől 4000 főnyi sereg nagyobb része a Győr és Pápa között fekvő földet pusztította, maga a Bakonyban Veszprém felé portyázott, midőn Thelekessy Imre hirtelen útját állotta.

Thelekessy vitézi híre úgy látszik Esztergomnál kezdődött; eddigelé — bár sok ütközetben forgott, tapasztalt katona volt — több hasonló bajtársa között nem igen vette őt észre senki. Esztergomnál tanúsított magatartásával azonban már magára vonta Ferdinánd figyelmét is, úgy hogy 1545 november 16-án hű szolgálatai fejében egy nemes udvarházat ajándékozott neki a fejedelem szülőföldjén Zala vármegyében²⁾ s a merész bravourjairól már ismeretes hadnagyot csakhamar főbb tisztségre is emelé.

Thelekessy ez ideig még nem tartozott egyik őrség vitézei közé sem, de mindenütt megjelent, a hol a törökkel kellett verekedni s legtöbbször valószínűséggel szabad csapatot vezérelt, néha Ferdinánd zsoldján, máskor általános szokás szerint hadi zsákmányon tartva huszárjait. Az 1548-ik év folyamán azonban már Veszprém várának kapitányságát viselte s ugyanaz év október 9-én

¹⁾ Történetíróink néha *Velichán*-nak, Budai Ferencz *Veligán* pasának nevezi.

²⁾ Nevezett udvarház Sáros-Debrethén állott, tőzsomszédságában a Thelekessy-nemzetség birtokainak. Orsz. Ivtár. Lib. Reg. I. 334.

egy Kaszaháza nevű praediummal jutalmazta őt Ferdinánd¹⁾ s mindkét körülmény arra mutat, hogy kiváló érdemeket szerzett magának a hadi életben, különben e fontos végház oltalmát nem bízták volna reá, és ember is akadt elég, kit egy-egy gazdátlanná váltott jószággal lekötelezhetett volna magának Ferdinánd.

Imre kapitány tehát neszét vévén a török garázdálkodásainak, tüstént értesítette Rátkay Pál pápai kapitányt, ki mint Zrínyi Miklósnak egy pár ütközetben diadalmas bajtársa, a kiválóbb magyar vitézek közé tartozott, hogy ültesse föl az őrséget, de csatlakozásra szólította föl egyszersmind a győriekeket is, mert a szállongó hírek a rablók nagy számáról beszéltek s így nem tartá tanácsosnak kockáztatni a vállalat sikerét.

De az enyingi Török-nemzetség pápai gondviselője, Martonfalvay Imre deák is, értesülvén a rabló csapat közeledéséről, nosza beüzent Győrre Horvátinovic Bertalannak²⁾ és Nádasdy Tamás 100 lovagját maga mellé vévén, elindult a hevenyében összehozott vitézekkel törököt fogni.

Thelekessy azonban nagy harczki kedvében nem várta be a segítség megérkezését, hanem még a devecesteri őrséggel egyesülve elhatározó gyorsasággal a törökre csapott, s azt váratlan támadásával aránytalanul nagyobb száma daczára zavarba hozván, üldözöbe vette.

Ez alatt más oldalról Imre deák is megérkezett s látván az ellenség sokaságát, tanácsolta Thelekessynek, hogy jobb lesz bevárni a győri vitézeket, mert a török úgy is elfáradt s nem lesz képes egy húzamban Fejérvárig menni.

De Thelekessynek épen az volt a terve, hogy a meglepetés által okozott zürzavart fölhasználva, szét szórja a táborn, mielőtt az harczrendbe fejlődnék, s épen azért oda sem ügyelve Imre deák beszédének, üztön üzé tovább a törököt, «*mert irigy az magyar nemzet*» — sóhajt fel naplójában a magát ez által sértve érző jámbor férfiú — *kiki magának kívánja a tisztességét.*³⁾

¹⁾ Orsz. Levéltár Lib. Reg. I. 437.

²⁾ Horvátinovic Istvánffy szerint Zay Ferencz után rövid ideig Szolnok parancsnoka volt, 1550-ben pedig, a mint ezt az országos Levéltárban lévő iratok igazolják (Pozsonyi kamara levelei 1550—1559. A.) a lévai kapitányságot viselte.

³⁾ L. alább.

A török azonban — mint Thelekessy helyesen számított reá — egyébre sem gondolt mint menekülésre, a magával hurczolt tetemes zsákmány és rabok miatt pedig szabad mozgásában akadályozva s igen fáradt is lévén, *Porvához* közel Veszprémben egy völgyben pihenőt tartott. Ebben a pillanatban érkezett meg Thelekessy is huszáraival, és habozás nélkül az ellenségre ütvén, megszalasztotta, szétszórta a törököt, s a magyar rabok megszabadításán kívül a zsákmány egy részét is elfoglalta tőlök.

Veli aga azonban még elég korán észrevevén az üldözők csekély számát, nagy nehezen megállította a szaladókat, s rendbe szedvén seregét, homlokot fordított Thelekessynek, üldözöttből hirtelen támadóvá válván. De Imre kapitány sokkal gyakorlottabb vitéz volt, semhogy ily túlerő ellenében nyílt csatát fogadjon el, hanem egy árok mellé vonúlva keményen védte magát, mikor egyszer csak nagy dobpergés s trombitaharsogás között törnek elő a győri vitézek ¹⁾ Gyulaffy László, Paksy János, Gregoróczy Vincze, másoldalról pedig Ráttkay Pál és Petry Gergely, kik nagy erővel megújítván a harczot, élükön Thelekessyvel heves küzdelem után teljes diadalt nyertek a törökön, a szép hadi zsákmányból 13 zászlót küldvén Ferdinándnak.²⁾

Nincs határozott tudósításunk az ellenség számáról. Istvánffy 4000 főre menőnek mondja a rabló kalandozásban részt vevő török tábort, de csak hallomás után beszél; Martonfalvay ellenben 500 főnyi csapatról emlékezik naplójában, a mely viszont csak egy töredéke lehetett az egész tábornak, s mely a leírt ütközet alkalmával — mint az ő különben gyakran ellentmondó elbeszéléséből is láthatjuk — hihetetlenül megszorodott. Minthogy azonban az elfogott törökök számát történetíróink — bár szokás szerint kissé nagyítva — de egyező értelemmel mindannyian 600-ra teszik, kétségtelenül jelentékenyebb ütközet forog szóban, a mit különben az abban részt vevő vitézek előkelő volta is igazol.

Thelekessy Imre, Ráttkay Pál, Paksy János mind jól ismert

¹⁾ «Hamar azonközbe érkezének az győriek az öreg dobbal és trombitákkal» írja Imre deák. Monum. Hung. XXXI. 153.

²⁾ V. ö. Martonfalvi id. m. Istvánffyval. L. továbbá *Budai* polg. Lexicon III. 403. l. és Petthó Gergely Magyar Krónikáját, az 1547-ik esztendőnél.

nevek a török előtt; az ifjú Gregoróczy, vagy mint Istvánffy nevezi Gregorics Vincze akkor győri tisztt, később a Székes-Fejérvár és Esztergom bukása után nagyfontosságúvá lett erősségnek egyik kapitánya volt, és Thelekessy Imre Anna nevű leányát vette nőül.¹⁾

A székes-fejérvári Veli agán nyert diadal volt Thelekessynek legelső kiválóbb tette, melyet a történetírás is följegyzett.

Eddigelé jobbára csak az armális levél után ismertük hadi működését, ezentúl azonban, ha nem is lépten nyomon de a kor-szak majd minden nevezetesebb eseményénél találkozunk nevével, és szakadatlanul követhetjük életpályáját, míg Magyarország legmagasabb katonai méltóságainak egyikére emelkedik.

Hej de még addig bőségesen ontotta véré, és egyszer-más-szor sok kopját tört a pogánynyal.

Hogy meddig viselte a veszprémi kapitányságot, határozottan meg nem mondhatjuk, csak az bizonyos, hogy ezen idő alatt még többször is győzedelmes ütközeteket vívott a törökkel, s a szerencse, mely egyszer hozzá szegődött, hosszú hadi pályáján, sohasem hagyta őt cserbe.²⁾

Utódja Paksy János lett, s jóllehet ez már a várnak 1552 június 1-én történt feladásakor a komáromi kapitányságra választott el Ferdinánd által, de a mennyiben a gondjaira bízott erőseget az új parancsnok megérkezése előtt a közelgő veszély pillanatában hagyta el, legnagyobb részt ezen könnyelműségének lehet tulajdonítani, hogy távollétében az őrség Vas Mihály várnagy ellen föllázadva, Ali budai basa könnyű szerrel hatalmába kerítette a különben jól megerősített és sikeresen védhető várat.³⁾

Thelekessy ezután Léva várának kapitányságát vette át s az 1550-ik év folyamán már megkezdődött s most már az eddiginél nagyobb mérvet öltött török háború idején, jelentékeny szolgálato-
latokat tett urának.

Mert a fegyverszünet, mint azt előre lehetett látni, nem volt tartós. Mihelyt a szultán meggyőződött arról, hogy Frater György Magyarország egyesítésén fáradozik, Erdélyt és a tiszántúli ré-

¹⁾ Orsz. Levéltár N. R. A. Fasc. 121. m. 10. s még több helyen.

²⁾ Hadtörténelmi Közlemények 1889. évf. I. Okmánytár.

³⁾ Istvánffy i. h. Forgách Comment. 45. I. Akadémiai kiadás.

szeket, melyek különben török szempontból már a hódoltságához tartoztak — János Zsigmond érdekei ellenére is kész levén Ferdinánd kezére játszani, ha ez viszont az ország egységét és régóta nélkülözött nyugalma a törökkel szemben elég erős lesz megvédelmezni: haladéktalanul kiadá rendeletét vezéreinek s a magyarországi szandzsákoknak, hogy szolgálját, János Zsigmondot, ültessék vissza, atyja és az ő kegyelméből reá szállott örökségébe.

Frater György e sokféleképen megítélt és rágalmazott s úgy a kortársak, mint a későbbi nemzedék által félreismert egyetlen államférfi, ki az őt terhelő minden sötét gyanú daczára nagy és nemes czélok valóztatásáért a viszonyok és a szükséghez képest, néha kétszínű politikával, de szakadatlanul a nemzet megmaradásán munkálkodott, elbukott ugyan az emberi erőt meghaladó küzdelemben, de ártatlanul kiontott vére még engesztelő áldozatul sem szolgálhatott a nemzet megváltására.

A barát életének tragédiája a Ferdinánd lelkére nehezedő alvinczi orgyilkossággal be lett fejezve, de vele együtt az ország egyesítésének reményét is eltemették.

Azzal vádolják, hogy egyedül az ő személye állott útjában annak, hogy Ferdinánd a tiszántúli részeket és Erdélyt a nagyváradi szerződés értelmében birtokába vehesse, és íme halála után egyfelől a török egész hatalmi súlyával, másfelől a János Zsigmond visszahozását sürgető párt zendülésével szemben, hasztalanul pazarolta a vért Ferdinánd, hogy Erdély különválását megakadályozza, bekövetkezett az sokkal hamarabb, sem mint ama rendkívüli ember csontjai elporlottak volna, ki nagy tehetségével egy magára képes volt saját hatáskörében úgyszólván irányt adni az események folyamának.

A török nagy erővel támadt, s Frater Györgyben kidőlt az egyedüli ember, ki ügyes politikájával a szultánnak a történetek fölött erzett haragját csillapítani képes lett volna. Mert hasonló esetekben mindig a barát volt a villámhárító, és rendszerint sikerült is neki legalább a gondjaira bizott országrészt megóvni a török bosszújától. Most azonban Ferdinánd ígéretei és adófizetési készége által föl nem tartóztatva, vad diadallal nyomult előre.

És bár a magyar mindent elkövetett, a mire egy a hazáját rajongó lelkesedéssel szerető s atyáitól hősi erényeket öröklött

nemzet a létért való küzdelemben képes, de mit tehetett e maroknyi nép a török roppant erejével szemben?

Az erősségek egymás után estek el. Dobó és az egri vitézek hősiessége, Losonczy és Szondy György nemes önfeláldozása nem menthették meg Magyarországot, főleg miután Ferdinándnak tapasztalatlan vagy könnyelmű idegen vezérei, ismeretlenek lévén úgy a török mint a magyar faj harczképességével, kiváltképen pedig hadviselése módjával, inkább kárunkra mint hasznunkra voltak.

A hódoltság terjedésével az eddigelé másodrangú s néha épen elhanyagolt erősségek is emelkedtek fontosságukban, mert Ali basa Veszprém bevétele után seregét a Dunántúlra vezetvén, az ország északi vidékein folytatta tovább hódításait. És miután Drégely, Gyarmat, Szécsény, Hollókő és Buják várakat rövid idő alatt elfoglalta, a bányavárosok felől az eddig jelentéktelen *Léva*, a Tisza vidékén pedig a nem régiben újonnan épült és gróf Salm Miklós országhadvezér igyekezete folytán rendkívül megerősített *Szolnok* képezték a legfőbb védelmi pontokat.

Dr. KOMÁROMY ANDRÁS.